

Calvariebergen

I

DE CALVARIEBERG DER KORTE NIEUWSTRAAT

Aan het knooppunt 'Lange en Korte Nieuwstraat bevond zich vermoedelijkvóór de eerste stadsv ergroting, een kapel gewijd aan de Martelares Catharina. Deze kapel zou dan afgebroken zijn geworden in 1201 en op haar plaats werd de **kathelijnepoort** gebouwd.

Calvarieberg der Korte Nieuwstraat.

Van 1201 tot 1216 werden inderdaad de stadsgrenzen langs de Zuidelijke kant achteruit gehrocht tot aan de St. Jansvliet om van daar onze huidige Steenhouwersvest, Lomhaardvest, Wiegstraat en Kathelijnev eat te volgen die toen de grachten der nieuwe stadsomheining werden.

De Kathelijnevest hestond toen uit twee delen. Het eerste dat zich uitstreckte van de Meirpoort tot aan de Kathelijnepoort, het tweede ran deze laatste tot aan de Wijngaardpoort. Het was eerst in 1423, dus na de vierde vergroting, dat deze vestingwal geslecht is geworden en op de buitenkant der gracht een straat geopend waar men huizen begon op te bouwen. De oude Kathelijnepoort kwam aldus binnen de stad. Toch werd zij eerst een eeuw later, in 1520, afgebroken. De Kathelijnevest heette oorspronkelijk de Ovelvest.

Over deze vest nu lag een brug, zoals trouwens bruggen lagen over al onze oude vestinggrachten. Zij lag over onze huidige Kort Nieuwstraat die oorspronkelijk een weg moet geweest zijn die naar een watermolen leidde die op de vest stond. Op die brug werd een kruis geplaatst. Zo'n kruis stond ook een weinig verder op de Meirbrug de brug die de verbinding vormde met de Wiegstraat. Het heeft er gestaan tot aan de Franse invasie van het einde der 18^e eeuw.

Aan dergelijke kruisen werd een lantaarn gehangen welke des avonds aangestoken werd, daar een verlichting der bruggen beschouwd werd als een noodzakelijke veiligheidsmaatregel. Zij vormde de stadsverlichting in die verre eeuwen. Aan ieder kruis op de bruggen is later een Christusbeeld gehecht geworden. Nog later werden er soms nog andere heelden aan toegevoegd. en zo ontstonden de Calvariebergen. Op de plaats onzer oude bruggen bestaan er zo nog twee : deze der Korte Nieuwstraat en deze der Schrijnwerkerstraat.

Het kruis der Korte Nieuwstraat is dus aanvankelijk een kruis dat op de vestingbrug over de Kathelijnevest gestaan heeft. Het is in de loop der tijden tot een Calvarieberg geworden, Calvarieberg in 1736 opgericht op de boord der oude vestinggracht en daar gebleven tot aan de inval der Fransen wanneer het door dezen is neergehaald geworden. Hij werd heropgericht in 1815. Aan weerszijden van het grote kruisbeeld dat gans de samenstelling beheerst, bemerkt men de beelden van de H. Moeder Gods en van de Heilige Johannes. Deze heelden rusten op drie aan elkander verbonden voetstukken en staan aan de oude omheininggracht welke er als overwelfde rui nog steeds bestaat.

De data van plaatsing en heroprichting zijn aangeduid in twee jaarschriften in het middenstuk aangebracht :

aVobIs
VICInIs
Del
aMabItUrCrUX
—
effIgleM ChrIstI
ConCorDes
TnnoVarUnT

In 1859 zijn de heelden hersteld geworden door de heeldhouwer Jos. Geefs. Zoals dit met vele godsdienstige heelden het geval was, had zich ook voor deze beelden een genootschap gevormd dat zich tot doel stelde er over te waken en op de tijd en stond er de nodige herstellingen want te verrichten. Dit genootschap zorgde er ook voor dat regelmatig 's avonds de lantaarn ontstoken werd.

Zijn benaming was Genootschap van het H. Kruis. In 1781 deed het diensten voor afgestorvene leden houden in de oude St. Nikolaaskapel ~~der~~ Meersen in de Lange Nieuwstraat.

Soortgelijke diensten zijn verder geregeld gehouden geworden telkens een der leden van liet genootschap stierf.

Het was ons gegeven de boekhouding van liet gezelschap vanaf 1838 tot op deze dag in te zien.

Zij werpt een eigenaardig licht op de toestanden van het verleden en meer bepaaldelijk op de inkomsten en uitgaven van soortgelijke verenigingen.

Franciscus van den Base opent er de reeks der hoofdmannen. Hij kreeg 18 Februari 1838 de kas in bewaring welke op dit ogenblik de som bevatte van 109,99 frank.

Gedurende gans het jaar 1838 werden als ontvangsten geboekt een bedrag van fr. 120.51 plus de ontvangsten van de offerblok welke voor hetzelfde jaar fr. 35.89 beliepen.

In de maand Juni o.a. vond het genootschap in de offerblok aan de Calvarieberg aangebracht. zes en negentig centiemen.

Voor hetzelfde jaar bedroegen de uitgaven fr. 182,26. Er was dus een klein tekort.

Deze uitgaven bedroegen o.m. 11 Februari 80 centiemen voor een liter olie voor de lantaarn. Op 23 Februari worden nogmaals 80 centiemen voor een liter olie uitgegeven.

Verder vinden wij op de lijst der uitgaven :

Voor een mis voor de Eerw. Heer Lauwers	fr. 2.-
Voor het drukken van doodshriefjes van de overleden hoofdman Weyne	fr. 2.-
Onderhoud van de knaap	fr. 8.10

Op 3 Juni worden 2 bougies voor « den besten lantaarn » gekocht. Kosten 81 centiemen.

Op 13 Juni zijn het 36 centiemen welke uitgegeven worden voor flambeeuwen voor de Berechting der kerk van O. L. Vrouw.

Op 18 Juni 28 centiemen voor flambeeuwen voor de Berechting van de Jezuitenkerk.

10 Juli schildert Van Dyck het kruis. Hij ontvangt er fr. 32,61 voor

En de knaap trekt opnieuw zijn drie maanden loon, zijnde 8 frank en 16 centiemen.

In 1840 figureert tussen de uitgave-en 1 frank voor het schuren van het kruis : in 1844 wordt de offerblok gerepareerd ; kosten : 50 centiemmen.

Intussen betalen de leden van het genootschap trouw hun maandelijkae bijdrage aan de knaap die ze even trouw aan huis afhaalt. Tijdens 1845 ontvangt de knaap aldus op zijn « rondgang » fr. 93,77. De offerblok brengt ditzelfde jaar fr. 54,22 op.

In 1855 wordt o.m. 36 centiemmen voor katoen voor vetpotten uitgegeven. Er heeft een bijzondere illuminatie van de Calvarieberg plaats. want het genootschap koopt 300 « glaaskens » aan, aan 5 frank de 100. en de beelden worden afgewassen en geschilderd (kosten 6,22 frank).

6 October 1858 overlijdt de hoofdman Franciscus van den Base na gedurende 20 jaar zijn arbnt vervuld te hebben ; S. De Winter volgt hem op.

In 1861 moet het beeld weer extra verlicht zijn geworden, want op 1 September vinden wij een post van fr. 6.40 voor 20 vetpotten voor verlichting van het kruis.

1 Januari 1869 wordt Monseigneur Sacré als deken der hoofdkerk feestelijk ingehuldigd. Het genootschap doet rnee aan de inhaling door de illuminatie van de Calvarieberg waarvoor het 40 vetpotten koopt.

Het genootschap blijkt inniddels in goede doen gekomen want in 1859 heeft liet 2 Antwerpse lotjes aangekocht aan 98,50 frank per stuk.

In 1873 heeft de offerblok een nieuwe reparatie nodig, en moet er ook een nieuwe sleutel voor gemaakt worden. Vandaar een uitgave van 6 frank.

Wij gaan nu stilaan naar nieuwe tijden. Alle arbeid moet betaald worden. En voor de eerste maal treffen wij een uitgave voor liet dagelijks lichtaansteken van de lantaarn aan : 7 frank voor drie maanden. In die 7 frank is een frank begrepen als nieuwsjaarsgift voor de lichtaansteker. De lantaarn brandt nog steeds met olie. Maar, 23 Januari 1892 wordt de aarts\-aderlijke olie afgeschaft en verschijnt voor de eerste maal de petrool. Er wordt 1,20 fr. aan ten koste gelegd. Ook de knaap krijgt nu met Nieuwjaar een beloning : 1 frank.

De rooruitgang schrijdt voort. In 1904 is reeds het rijk van de petrool uit en gaat het beeld rnet gas verlicht worden. De hoofdman boekt grote uitgaven : fr. 57,73 voor « het leggen der gijs » en fr. 16,75 voor « liet plasseeren der gijs ».

In 1907 wordt Ernmanuel van Tichelen hoofdman. Hij vervult nog immer zijne taak. Onder zijn hoofdmanschap wordt (in 1928) de Calvarieberg verzekerd, wordt ook het houten kruis vernieuwd (in 1934). Het zijn grote kosten geworden. Aan Jacobini fr. 1171,80 en aan J. Smits fr. 2525. Het maatschappelijk bezit was voldoende aangegroeid orn zich deze werken te kunnen veroorloven.

Het genootschap van het H. Kruis heeft gebloeid tot aan de wereldoorlog van 1914. Er waren toen nog 20 leden die jaarlijks fr. 1,10 betaalden tegen behoorlijke kwittantie. Vanaf 1914 echter is niet meer rondgehaald en sindsdien zijn er als inkomsten niets **anders** meer dan de giften door gelovige zielen bescheiden in de offerblok onder het beeld gestort.

Toch zijn de oude tradities van het genootschap levend gebleven. Nog altijd doet de Calvarieberg mee als de processie van Carolus uitgaat. Strooide liet genootschap voor honderd jaar reeds regelmatig bloemen en zand voor de berg bij de uitgang dezer processie, thans krijgen de beelden ieder jaar, bij die gelegenheid een extra tooi, worden zij gewassen en **herschilderd**, om als hernieuwd en verjongd in onverzwakte luister de processie te kunnen ontvangen.

Om te sluiten nog een paar woorden over liet zeer kleine huisje dat tegen de Calvarieberg is aangebouwd. Dit opmerkelijk nietig gedoe, een der kleinste der stad, dagtekent van 1541 en is gebouwd geworden evenals de grote nevenstaande huizen na de afbraak der Kathelijnepoort. voor de stadsontvanger Willem de Moelner. Alle tesamen vormden zij de grote woning waarin de ouders van de schilder Antoon Van Dyck in 1607 hun intrek namen.

DE CALVARIEBERG DER SCHRIJNWERKERSTRAAT

Ook deze Calvarieberg stond oorspronkelijk op de brug ener rui of vest, in dit geval op deze der Lombaardvest welke eertijds een omheiningracht was.

De brug heette de Wildzeebrug.

Aan de Oostkant der Schrijnwerkerstraat stond overigens destijds een huis dat de naam droeg van De Wilde Zee. Door die benaming werd verder gans het stadsgedeelte aangeduid gevormd door de straten welke daar ter plaatse tesameu komen, en niet minder dan vijf in aantal zijn, waardoor het daar dan ook nog de Vijfhoek heette.

Deze straten zijn de Schrijnwerkerstraat, de Wiegstraat, de Groendalstraat, de Lombaardvest en de Korte Gasthuisstraat.

On de hoek der Schrijnwerkerstraat en Lombaardvest stond tot in 1866 het huis dat in 1755 door de schilder Ommeganck werd bewoond. In 1703 aangekocht door Carlo de Feir en zijn vrouw Anna Maria Pauwels, was het na die aankoop door hen herbouwd geworden. Het jaartal 1703 werd toen in de gevel gekapt.

Op 1 Mei 1766 was het huis in het bezit van de koperslager Balthazar Stenot.

De Feir had zijn huis een zeer eigenaardig uitzicht gegeven. De bouwtrant ervan werd nog geroemd toen in 1866 de woning werd afgebroken.

Het meest opzienbarend echter was zijn uithangbord Sedert 1703 heette liet huis « le pauvre tailleur de pierre » en deze benaming werd geïllustreerd door een steen in de gevel.

Deze steen stelde een man voor in arbeidersplunje en met de wijsvinger op de mond. Boven dit figuur was een Latijns opschrift aangebracht : .Aenigma Solvendum..... verbo (Raadsel op te lossen).

De man duidde de oplossing aan door het woord Tace (zwijg).

Op liet onderste gedeelte van de steen las men liet uithangbord : « in den armen steenhouwer »

Het dak van het huis droeg een windwijzer een grijpvogel of griffoen v erbeeldend Deze windwijzer ia op het nieuwe huis heropgesteld geworden Het uithangbord echter v erdween.

Ook de aanpalende Wiegstraat v ertoontle in een der huisgevel els een basrelief als uithangbord : 't Peerdt in de Wieghe). Maar dit basrelief bestaat er nog steeds.

In de Schrijnwerkerstraat (die eertijds Naeldwijkstraat heette) was destijds in 1653. in het huis aan de Oostzijde Den Cleyne Mortier. het ambacht der Kleermakers gevestigd vóór het zijn zetel naar de Grote Markt ov erbracht

De Groendalstraat steeds in dezelfde buurt, was aanv ankelijk niets meer clan een steeg « die men heet het groen dal »). De grond tekende daar een daling naar de Mere af. De Korte Gasthuisstraat daarentegen liep oostw aarts naar omhoog naar de Lange Gasthuisstraat toe die als de boord der hogere gronden v ormd

In 1241 verneemt men ook van een huis « het groene dat » geheten

~~Een beekje~~ of gracht liep van daar naar de Gasthuisbeemden.

Uit deze enkele topografische bijzonderheden kan men zich een gedacht vormen van het oorspronkelijke kader v an de Calvarieberg.

Enkele woorden thans ov er de Calvarieberg zelf.

Zoals wij reeds zegden stond hij aanvankelijk op de leuning der brug over tle stadsvest Hij werd daar opgericht door de geburen in het jaar 1710.

Een groot kruis met Christusbeeld bekroont de samenstelling welke buiten het Christusbeeld bestaat uit de Moeder van de Zaligmaker en de geliefkoosde apostel.

'Links en rechts van het kruis. op ieder der v oluten die de jaartallen 1710 en 1814 dragen. zit een geknielde engel.

De beelden werden weggenomen onder de Franse bezetting en hersteld en herplaatst in 1814.

De aangebrachte jaartallen duiden dus op de data van oprichting en van lierplaatsing.

Verschiillende andere opschriften werden overigens op de samenstelling aangebracht.

Aan de rechterzijde van liet Cliristusbeeld :

VICInI ChrItO DoMIInO
(door gebuurlijke liefde is dit opgericht).

Links :

eCCe penDet MortUUS
(gedenkschrift der herstelling van het Kruis).

Twee jaarschriften aan de voet van het Kruis hadden betrekking op het 50 jarige en het 75 jarige jubelfeest der herstelling :

In CrUCe ChrIstI
re DeMptoIs salUs

AnnUs JUBILael
CrUCIFIXI re DUCtae
| MagInIs

Tijdens liet jubelfeest van Paus Pius IX in 1871 werd liet volgende opschrift bij het Kruis geschilderd :

fULgentI CrUCI sIMILIS
spEnDet piUs

Eindelijk staat, onder de beelden, als een apotheose van gans dit vertoon. en tezeldertijd als een lofzang die alles bekroont. de spreuk :
Christus Regnat.

De Calvarieberg is hersteld geworden in 1839 door de beeldhouwer J. Peeters en sindsdien wordt hij regelmatig in de verf gezet en onderhouden door de zorgen van een bijzonder Broederschap dat de taak van het onderhoud sinds vele jaren op zich neemt, het Broederschap van het H. Kruis dat het grootste deel zijner leden telt tussen de bewoners van Schrijnwerkerstraat en Lombaardvest.

Volgens de statuten van het Broederschap hebben de leden, evenals hun huisgenoten. bij overlijden recht op een Mis welke ter hunner gedachtenis gelezen wordt.

Onder de Calvarieberg loopt nog steeds de oude rui welke sinds tie overwerving als een onderaardse vaart werd.